

ה ר ב ד " ר מ ש ה ב א ר י

הזמנת חילוני ללימוד תורה בליל שבועות

- הקדמה: גרימה לנסיעה בשבת או בחג;
- "לפני עיוור לא תיתן מכשול" ■ סייגים לאיסור נתינת מכשול: הושטת החפץ האסור; איסור "מסייע" לדבר עברה ■ הגדרת החילוני בימינו: תינוק שנשבה; יחס פוסקי ההלכה למי שאינו שומר תורה ומצוות
- תנאים לאיסור מסייע לדבר עברה: הקשר בין איסור "מסייע" לבין נתינת המכשול; חילול שבת ודאי; ודאות בריבוי איסורים; העיתוי של הסיוע למועד העברה ■ הזמנת חילוני לסעודת שבת ולתפילת שבת ■ דרכים ועקרונות להקלה נוספת בהזמנה לשבת: משקלו של מבחן ההסתברות ■ פיקוח נפש רוחני של הפרט: פיקוח נפש לאומי; לימוד התורה בשנים האחרונות; לימוד תורה בלי מחויבות למצוות; מסקנה ■ לינת המרצים בסביבת מקום הלימוד ■ סיכום

הקדמה

אחד האתגרים המשמעותיים בדורנו הוא הקשר בין ציבורים שונים ליהדות והחיבור ההדדי ביניהם. בעולם היהודי בכלל, ובמדינת ישראל בפרט, יש ציבורים עצומים שלצערנו אינם חשים שיהדותם משמעותית עבורם. לתופעה עגומה זו, עלולות להיות השפעות חמורות אחדות: על זהותה היהודית של מדינת ישראל, על תופעת ההתבוללות, על האחדות החשובה מאוד לעם ישראל, ועל היחס השלילי שזוכה לו היהדות בקרב כלל הציבור. זה

שנים רבות נעשית פעילות רבה בחיי היהדות על ידי גופים רבים, כגון ארגון "צהר", הפועל במעגל החיים ובמעגל השנה, וחלקים רבים מן הציבור מתחברים בזכותו ליהדותם במגוון דרכים. ואולם עדיין האתגר העומד לפנינו גדול ועצום והמלאכה מרובה.

לימוד התורה בכלל, ולימוד התורה בליל שבועות בפרט, הוא נקודת זמן חשובה ביותר בעניין זה. במשך שנים הרבה, למן ימי העליות לארץ ישראל, בחרו מנהיגים רבים בקיבוצים ובמושבים, ולימים בכל רחבי הארץ, להדגיש את האופי החקלאי של חג השבועות, ואילו לימוד התורה לא בא לידי ביטוי בקרב הציבור שאינו שומר תורה ומצוות.¹ ארגון רבני "צהר" מקיים זה כמה שנים בליל שבועות לימוד שנוטלים בו חלק אלפי לומדים, דתיים ושאינם דתיים, הלומדים תורה כל הלילה. חשיבותו של לימוד זה עצומה, כיוון שיש בו כדי להפוך את התורה לערך מאחד בין חלקי הציבור, ויש בו כדי להעניק לחג השבועות אופי של חג שלימוד התורה בו יש לו משמעות גדולה.

בקיום לימוד תורה בליל שבועות במסגרת "צהר", יש היבטים הלכתיים אחדים, אך אנו נעסוק במאמרנו רק באחד מהם, חילול שבת ויום טוב העלול להיגרם כתוצאה מקיום הלימוד בליל שבועות.

גרימה לנסיעה בשבת

מוקדי הלימוד מושכים אלפי לומדים שאינם דתיים. מארגני הלימוד מקפידים כמובן שמקום הלימוד יתנהל למהדרין, כגון להקפיד שלא להדליק ולכבות את החשמל או המיזוג בחג. מארגני הלימוד אף אינם מעודדים בכל דרך שהיא את הבאים להגיע ברכבם תוך חילול החג. יחד עם זאת, יש להניח כי רבים מן הלומדים מגיעים ברכבם הפרטי ומחללים את קדושת החג.

"לפני עיוור לא תיתן מכשול"

יש שהאדם אינו עובר על איסור, אך גורם בעקיפין לזולתו לעבור על איסור, ומי שגורם לאיסור עובר בעצמו על איסור "לפני עיוור לא תיתן מכשול" (ע"פ ויקרא יט, יד). משום כך, יש לדון בשאלה אם מארגני הלימוד עוברים על איסור זה, כשהם מזמינים את הציבור הרחב להגיע ללימוד התורה, בידעם שיש מי שיגיעו לאירוע ברכבם בחג. על כן יש לבחון את הגדרים ההלכתיים של איסור זה ולבחון אם הם מתקיימים באירוע זה.

1 על עיצוב החגים בתנועה הקיבוצית, ראה אליעזר שביד "תרבות החג בתנועה הקיבוצית ביחסה למסורת היהודית" מחקרי חג 72 8 (התשנ"ז).

סייגים לאיסור נתינת מכשול

בחינת פרטי מצוות "לפני עיוור לא תיתן מכשול" מעלה שיש סייגים והגבלות לאיסור זה. בתלמוד הבבלי נזכר תנאי שרק בהתקיימו חל איסור זה. המקרה הנדון בסוגיית "לפני עיוור" הוא הושטת יין לנזיר, ונאמר בגמרא שהמושיט כוס יין לנזיר עובר על לאו זה (עבודה זרה ו ע"ב). בגמרא נקבע גם שהמושיט עובר על לאו זה רק ב"תרי עברי דנהרא", שהנזיר זקוק למסייע כדי לעבור על האיסור, אך אם הוא יכול להגיע ליין בעצמו, ובלשון הציורית של הבבלי, שהיין אינו נמצא מעברו השני של הנהר, המושיט אינו עובר על לאו זה.

לאור זאת, אירועי הלימוד בליל שבועות הם בגדר "חד עברא דנהרא", ומותר לקיימם, כיוון שאסור רק לנסוע ביום טוב ברכב, אך היהודי הנוסע אינו זקוק להזמנת מארגני הלימוד כדי לנסוע בחג השבועות, והוא עשוי לנסוע גם בלי ההזמנה לאירוע זה, וסביר להניח שהוא נוהג לנסוע בשבתות ובחגים למקומות אחרים. ועוד, הוא יכול להגיע לאירוע גם בהליכה. וכיוון שהדבר בגדר "חד עברא דנהרא", המארגנים אינם עוברים על לאו ד"לפני עיוור".

הושטת החפץ האסור

תנאי אחר לקיומו של לאו ד"לפני עיוור" הוא הושטת החפץ האסור. בבבלי נאמר שמותר לו לאדם לתת לפועליו או לעבדיו כסף כדי שיקנו בו מזון (עבודה זרה סג ע"א). הריטב"א² דן בשאלה מדוע מותר לעשות כן, ולמה אין בזה משום "לפני עיוור", הרי ייתכן שהפועלים יקנו בו מאכלות אסורות, ונמצא שבעל הבית גורם להם לאכול דבר אסור שנקנה בכסף שנתן להם? והשיב הריטב"א שבהתקיים שני תנאים, אין מקום ללאו ד"לפני עיוור": שהמכשיל אינו נותן את האיסור עצמו, ושיש ספק אם המקבל יעבור על האיסור. ויש מן הפוסקים המרחיבים את ההיתר וסוברים שדי באחד משני התנאים כדי להתיר את הדבר. ואם אין ודאות שיעבור המקבל על האיסור, הדבר מותר, גם אם בעל הבית נותן לפועלים את האיסור בידיים.³

2 חידושי הריטב"א, עבודה זרה סג ע"א, ד"ה אומר אדם. מדבריו להלן עולה שמדובר בשני תנאים מצטברים. על השיטות, ראה הרב חיים חזקיהו מדיני, שדי חמד, מערכת ו, כלל כו, אות י. בספר פאר הדור (התשכ"ז), חלק ג, עמ' קצה, נידונה שאלת מתן כיבוד ליהודי שכנראה לא יברך, ושם נאמר בשם ה"חזון איש" שמותר להגיש כיבוד לחילוני, אף על פי שידוע שלא יברך, "מפני דרכי שלום". הרב יצחק קופמן הצבא בהלכה (התשנ"ד), עמ' שג-שד, אומר ששמע מפני הרב שלמה זלמן אויערבך, שברור לו שלפני ה"חזון איש" היו עוד נתונים שיש בהם כדי לחזק את ההיתר. והוא אומר שהיתר מפני דרכי שלום יש לו מקום רק כשאפשר לתלות אפילו תלייה רחוקה ביותר שלא יעבור עברה, אך אם אי אפשר לתלות כן, הדבר אסור.

בחינת ארגון הלימוד בליל שבועות מעלה שגם על פי כללים אלו, אין כאן עברה על לאו ד"לפני עיוור". בהזמנת יהודי ללימוד ליל השבועות, שני הכללים אינם מתקיימים, כי ההזמנה והלימוד אינם חלילה בגדר חפץ אסור, וגם אין זה ודאי שיעברו על איסור, כיוון שייתכן שיגיעו ברגליהם מבלי לחלל את החג. על כן, גם מטעם זה, אין לאסור משום "לפני עיוור" להזמין את כלל הציבור ללימוד בליל שבועות.

איסור "מסייע" לדבר עברה

על אף מה שאמרנו לעיל, שאין בהזמנה ללימוד בליל שבועות משום "לפני עיוור", יש לבחון את השאלה אם מארגני הלימוד עוברים על איסור אחר, מסייע לדבר עברה.

מדברי התוספות, עולה שיש איסור אחר גם כשלא חלים התנאים של לאו ד"לפני עיוור" מן התורה, כגון "בחד עברא דנהרא", כלומר איסור מדרבנן, האיסור לסייע לדבר עברה (תוספות, שבת ג ע"א, ד"ה בבא). ואולם אין הדבר מוסכם על כל הפוסקים, ורבים מהם סוברים שאם לא חלים התנאים לאיסור "לפני עיוור", כגון ב"חד עברא דנהרא", אין אפילו איסור מדרבנן.⁴

הרמ"א מביא את המחלוקת הזאת כשהוא דן בשאלה מתי אסור למכור לנכרי דברים שהם בגדר משמשי עבודה זרה, כגון בשמים. יש מי שאומרים שאיסור זה חל רק כשאין לגוי דרך אחרת להשיג את הבשמים ממקום אחר, כך שהדבר בגדר "תרי עברי דנהרא", אבל אם הוא יכול לקנותם במקום אחר, שזה בגדר "חד עברא דנהרא", מותר למכור לו. ויש מי שמחמירים וסוברים שאיסור "מסייע" חל גם אם ניתן להשיג את משמשי עבודה זרה במקום אחר. והרמ"א מסיים את דבריו במילים: "ונהגו להקל. וכל בעל נפש – יחמיר לעצמו" (רמ"א, יורה דעה, סימן קנא, סעיף א).

הש"ך דן בשיטות הפוסקים ואומר שאין מחלוקת ביניהם, וכולם מסכימים שנכלל בגדר "מסייע" גם מי שגורם לישראל לעבור על איסור ב"חד עברא דנהרא". ומה שכתבו הראשונים שאין בזה אפילו באיסור דרבנן, זה דווקא בגוי ובמומר, ואילו ביהודי ודאי, חל איסור "מסייע" גם ב"חד עברא דנהרא" (ש"ך, יורה דעה, סימן קנא, ס"ק ו).

לאור דברי הש"ך, אם יהודי חילוני הוא בגדר מומר, יהיה בזה כדי להתיר את השתתפותם של חילונים בשיעורי ליל שבועות. אך קודם שנדון בדבר, ראוי שנאמר שיש להגדרת מי שאינו שומר תורה ומצוות בימינו כמומר תוצאות הלכתיות ותרבותיות קשות היוצרות חיץ

4 רא"ש, שבת, פרק א, סימן א: רבנו ירוחם, נתיב יז, חלק ו. וכן עולה מן התוספות, חגיגה יג ע"א, ד"ה אין מוסרין.

בין חלקי הציבור, מפני שכמעט כל המצוות שבין אדם לחברו אינן חלות ביחס למומר.⁵ ואכן, רבים מן הפוסקים מדגישים את החשיבות הרבה בקירובם של יהודים חילוניים ולא חלילה בהרחקתם.⁶

הגדרת החילוני בימינו

רבים מן הפוסקים מבחינים בין המומר, שאין חובה לנהוג בו כ"אחיך בתורה ובמצוות", לבין יהודי הנקרא חילוני. המציאות היום שונה מכמה טעמים, ויש בה גם כדי לשנות את התייחסות ההלכה כלפיהם.

תינוק שנשבה

המקור העיקרי להתייחסות כלפי החילוני הוא הרמב"ם,⁷ הן בהגדרתם של הקראים, ואומר שמי שאינו מאמין בהקב"ה הוא בגדר כופר ומומר רק אם כפר בתורה מדעתו.

5 הרמב"ם מונה כמה וכמה מצוות המתחייבות מכוח החובות בין אדם לחברו, כגון: המצווה לבקר חולים, לנחם אבלים, להוציא את המת, להכניס את הכלה, ללוות את האורח, להתעסק בכל צורכי קבורת המת, לשמח כלה וחתן ולתמוך בהם. ובסוף דבריו הוא אומר: "כל הדברים שאתה רוצה שיעשו אותם לך אחרים, עשה אתה אותן לאחיך בתורה ובמצוות" (משנה תורה, אבל, פרק יד, הלכה א). ויינו של המומר יין נסך, כמשתמע מדברי בעל הלכות גדולות: "ומומר לעבודה זרה ולחלל שבתות בפרהסיא עושה יין נסך" (הלכות גדולות, שחיטת חולין, סימן ס). וכן עולה מאור זרוע, הלכות שחיטה, חלק א, סימן שסז. ראה מאמרו של הרב שמואל דוד "יין מפוסטר - סתם יינם?" תחומין יד 412 (התשנ"ד).

6 הרב אברהם שרמן "יחס ההלכה כלפי אחינו שפרשו מדרך התורה והמצוות" תחומין א 311 (התש"ם) דן בשאלה מתי יש לאהוב את החוטא ומתי יש לשנוא אותו ומבחין בין שתי שיטות. אחת סוברת שאסור לשנוא אותו בלב, ושנאה זו היא חלק ממצוות התוכחה, והיא מצווה בין אדם לחברו. כך עולה מדברי רש"י על הברייתא בערכין טז ע"ב, על פי הסבר המהרש"א על אתר, ד"ה לא תשנא, ומדברי בעל יראים, מצווה קצה. על פי גישה זו, כותב הרב שרמן, שכיוון שיש להניח שבימינו המחאה והתוכחה עלולות לגרום רק להתרחקות ולא לסייע להתקרבות, אין מצווה לשנוא את החוטא. לעומתם, הרמב"ם סובר שיש לשנוא את החוטא, ושמצווה זו אינה חלק ממצוות התוכחה אלא חלק ממצוות האהבה של היהודי שומר המצוות, שעולה ממנה שראוי לשנוא את מי שאינו שומר מצוות. לפי גישה זו, כותב הרב שרמן, לכאורה יש לשנוא גם היום את מי שאינם שומרים תורה ומצוות. ואולם הרמב"ם במקום אחר מגלה את דעתו שיש להתייחס באהבה לקראים בני התועים כאל אנוסים. על מצוות התוכחה כלפי מי שאינו שומר תורה ומצוות, ראה הרב אברהם וסרמן "מצוות תוכחה ואיסור שנאה כלפי חילוניים" תחומין כא 180 (התשס"א). וראה גם הרב יהודה לוי "מחאה והפרשת העברין מעבירתו" תחומין יד 238 (התשנ"ד) הן גם בשאלת היחס בין מצוות תוכחה לבין חובת הערבות. ביחס בין המצווה לאהוב לבין המצווה לשנוא את החוטא ולא את החוטא, דן בהרחבה הרב שלמה גורן **תורת המועדות** (התשנ"ו), עמ' 44-58. וראה גם הרב אלימלך בר שאול: "המצווה בכללה היא אהבה מעשית המתבטאת בשתי צורות משלימות זו את זו: שלילית וחיונית. בשלילית כל יחס רע לזולת ולממונות, ובהבעת יחס טוב אליו בכבוד ומעשים" (**מצווה ולב, התשכ"ז**, חלק א, עמ' 168). וראה ידידיה שטרן "פרקי מבוא" בתוך: יצחק ברנד מיהו חילוני? - קריאות הלכתיות (התשע"ה), עמ' 39 ואילך, המבקר את העמדה הפטרונית ביחס לחילוניים.

7 משנה תורה, ממרים, פרק ג, הלכה ג.

אבל אם נולד למשפחה שאינה מאמינה, וגדל במסגרתה, הרי הוא בגדר אנוס, ודינו כדין תינוק שנשבה, ולכן אינו בגדר מומר. עוד אומר הרמב"ם, שגם אם ברכות הימים יתודע למציאות שהוא יהודי ושהיהודים מצויים להאמין בהקב"ה ולשמור תורה ומצוות, עדיין הוא בגדר אנוס, כיוון שגדל כל חייו באופן זה. הרדב"ז,⁸ כשדן בשאלת הקראים, חלק על הרמב"ם, ופסק שהיום, שמעשים בכל יום שחוזרים בתשובה, אין לדון את הקראים בכלל אנוסים אלא בכלל כופרים. הרבה מן הפוסקים בימינו עוסקים בשאלת מעמדו של יהודי שגדל במדינת ישראל, וממילא נחשף מגיל צעיר לעולם הדתי, ולא ניתן לטעון שאינו יודע יהדות מהי, אם הוא בגדר תינוק שנשבה או בגדר מומר. כשנבחנת המשפחה שגדל בה, הוא דומה לקראי שגדל במשפחה קראית, אך כשנבחנת סביבתו הרחבה, הוא נמצא בסביבה יהודית, והחובות של היהודי אינן זרות לו.

רבים מן הפוסקים סבורים שהחילוני אינו בגדר מומר משלושה טעמים:

- א. מומר הוא רק מי שגדל במקום שרוב היהודים בו שומרים תורה ומצוות, והוא אינו שומר תורה ומצוות, ואילו במדינת ישראל רוב היהודים אינם שומרים תורה ומצוות.⁹
- ב. מומר הוא רק מי שמתעלם מן המציאות הנסית, ובוחר שלא להאמין בהקב"ה, אך כיום, שאין הנהגה נסית, המתעלם ממנה אינו בגדר מומר.¹⁰
- ג. מחלל שבת המביע אמונה בהקב"ה בדרך כלשהי אינו בגדר מומר. לכן שומרי מסורת המקדשים על היין אינם בגדר מומרים.¹¹

נראה שלאור מה שאמרנו לעיל, חילוניים הבאים ללמוד תורה בליל שבועות אינם בגדר מומרים, כיוון שהם נמצאים במדינת ישראל, שמרבית אוכלוסייתה מחללת שבת. רובם באים ממשפחות מחללות שבת, אך הם באים ללמוד תורה בליל שבועות, והדבר מעיד

8 רדב"ז, ממרים, פרק ג, הלכות א-ג.

9 שו"ת מלמד להועיל, חלק ב, יורה דעה, סימן נב.

10 חזון איש, יורה דעה, סימן ב, אות טז.

11 שו"ת בניין ציון החדשות, סימן כג. גם הרב פיינשטיין, שו"ת איגרות משה, יורה דעה, חלק ד, סימן נח, דן בתופעה זו ועומד על הקושי בהגדרת הכופר. מקובל שבגדר כופר נכלל רק מי שמחלל שבת בפרהסייה. ולכאורה תמוה הדבר, מפני שמה לי אם הוא מחלל שבת בפרהסייה מה לי אם הוא מחלל שבת בצנעה? לדעת הרב פיינשטיין, יש הבדל בין חילול שבת לבין שאר האיסורים. בחילול שבת, העברה משקפת כפירה בכריאת העולם, מפני שהשבת היא עדות לבריאת העולם על ידי הקב"ה. לכן גם אם יאמר שאינו כופר, חובת הראיה עליו. לעומת זאת, שאר העברות אינן מעידות בעצם קיומן שעובר העברה הוא בגדר כופר. לכן, גם אם האדם עושה את העברה בפרהסייה וטוען שאינו כופר, חובת הראיה על מי שמבקש להגדירו ככופר. וכן הוא גם כשאדם מחלל שבת בצנעה, ניתן לומר שהוא עושה זאת לתיאבון, ואין כאן ראייה שהוא כופר. ואם יטען שאינו כופר, יש להאמין לו.

שיש בהם שמץ של אמונה. תקופתנו מעוררת שאלות, וההשגחה אינה נסית, והאפשרות להגיע לכפירה אינה מחייבת יציאה מן הכלל.

יחס פוסקי ההלכה למי שאינו שומר תורה ומצוות

הרבה מן הפוסקים מדברים בהרחבה על הצורך לחבר את חלקי עם ישראל ולנהוג באהבה עם כולם. ה"החפץ חיים"¹² אומר שמי שאינם שומרים תורה ומצוות בימינו אינם עושים זאת להכעיס, ולכן יש לראותם כמי שטובע בנהר, שחובה להציל אותו, "ומצוה רבה לרחם עליהם ולהורותם הדרך הנכונה". ה"חזון איש"¹³ אומר שבמצביאות של ימינו, יש להחזירם לדרך השם בעבותות של אהבה. הרב קוק¹⁴ מדבר בהרחבה בכמה וכמה מקומות על החובה החשובה לקרב את מי שאינו שומר תורה ומצוות, ולא לראותו ככופר. לדעתו, אהבת ישראל אינה רק עבודה רגשית, אלא אחד מן המקצועות החשובים בתורה.

לאור זאת, כיוון שיהודים שאינם שומרים תורה ומצוות מגיעים ללימוד בליל שבועות, מבחינה הלכתית הם בגדר יהודים, לא מומרים, כי מי שגורם להם לעבור עברה הוא בגדר "מסייע" על פי שיטת הש"ך הנזכרת לעיל. על כן, לכאורה, יש לאסור את הזמנתם ללימוד, אם יש חשש שהם עלולים לעבור על האיסור לנסוע בשבת או בחג.¹⁵

12 כתבי חפץ חיים (התשכ"ה), חלק ג, מכתב סה.
13 חזון איש, יורה דעה, הלכות שחיטה, סימן ב, טז. בספר התניא, פרק לב, נאמר שאף על פי שלפי ההלכה, יש לשנוא את מי שאינו מקיים מצוות, הדבר אמור רק במי שהוכיחו אותו על העברות שעשה. וזה לשון בעל ה"תניא": "אבל מי שאינו חברו ואינו מקורב אצלו הנה ע"ז אמר הלל הזקן הוי מתלמידיו של אהרן אוהב שלום וכ' אוהב את הבריות ומקרבן לתורה".
14 אורות ישראל, פרק ד, אות א. ודן בזה בהרחבה הרב בנימין אפרתי הסנגוריה במשנת הרב קוק (התשי"ט), עמ' 12. הרב קוק, איגרות הראי"ה, חלק ב, סימן שסט, כתב שאף על פי שמצד החיצוניות הדורות הולכים ופוחתים, מצד הפנימיות יש התעלות של הדורות.
15 איגרות הראי"ה, חלק א, עמ' קע-קעא. ולעניין לצרפו למניין, הרמב"ם אומר בסוף איגרת השמד: "וכבר פירשו רבותינו זכרונם לברכה שהפושע אם פשע ברצונו, כשיבוא לבית הכנסת להתפלל, מקבלים אותו, ואין נוהגים בו מנהג בזיון". וכן מצינו בשו"ת מלמד להועיל, אורח חיים, סימן כט, אולם הרמב"ם עצמו פסק אחרת בשו"ת הרמב"ם, סימן רסה, ואסר לצרפו למניין: "התשובה אסור להשלים בהם מנין... וכל דבר שמאמינים בחיובו ובחלותו, רשאים אנו להצטרף אליהם בו. וכל מה שאין מאמינים בחיובו ובחלותו, אסורים שיצטרפו בו. וידוע שאינם מאמינים בחיוב הקדושה ולא בחיוב הזימון". הרב יוסף שלום אלישיב, בספרו אשרי האיש (הרב יחזקאל פיינהנדלר עורך, התשע"ג), עמ' עא, אומר שראוי להחמיר ולא לצרפו למניין אלא בשעת הדחק. הרב אברהם וסרמן, בספרו רעף כמוך (התשס"ח), עמ' 82, מבחין בין יהודי המצטרף ביזמתו לתפילה, שוודאי יש לקבל אותו ולצרפו למניין. על דעת הרב שלמה זלמן אויערבך ביחס לחילוני, ראה: הרב אמיר משיח הלכה בתמורות הזמן (התשע"ג), עמ' 137-157, הסבור שהתייחס לחילוני כאל גוי; ואולם ראה הרב נריה גוטל "הערות שוליים", מוסף שבת, מקור ראשון, כ"ט באלול התשע"ג, החולק על הבנה זו בדעת הרב אויערבך.

תנאים לאיסור מסייע לדבר עברה

העובדה שצריך להתייחס לחילוניים בימינו כיהודים לכל דבר, אין בה כדי להתיר להכשיל אותם. על כן יש לעמוד על מהות האיסור לסייע לדבר עברה, ולבחון אם הוא חל גם על הזמנת חילוני ללימוד בליל שבועות.

הקשר בין איסור "מסייע" לבין נתינת המכשול

ר' שלום מרדכי הכהן שבדרון¹⁶ דן בשאלה אם מותר להשכיר בית לספֵר יהודי המספר גם בשבת, ואומר שהדבר מותר, מפני שאיסור "מסייע" חל רק בדבר הדומה להגשת כוס יין לנזיר, שהמכשיל נותן את הכוס שהיא אסורה לנזיר, אבל מותר להשכיר בית לספֵר, מפני שהמכשיל אינו מגיש לו את האיסור עצמו. המכשיל מתיר לו להשתמש בבית, ואילו האיסור הוא לחלל שבת, הנעשה באוויר הבית, ונמצא שהמשכיר אינו נותן לשוכר את ה"חפצא" של האיסור.

בדומה לזה, הפוסקים דנים בשאלה אם מותר לעשות ברית מילה בשבת, כשהמוהל יודע שיהיו מוזמנים שייסעו למקום הטקס ויחללו את השבת. רבים מן הפוסקים מתירים את הדבר, מפני שאסור לבטל מצווה מדאורייתא מחשש גרמא באיסורים. ואולם יש מי שאסור זאת.¹⁷

על פי הבחנה זו, גם בלימוד ליל שבועות, אין איסור משום "מסייע", שהרי ה"חפצא" של האיסור הוא נסיעה בשבת, והמארגנים אינם עוסקים בדרכי ההגעה למקומות הלימוד, ורק מזמינים את הציבור ללימוד תורה. ודאי שלימוד התורה אינו בגדר "חפצא" של איסור, ולכן אין לאסור את ההזמנה ללימוד משום "מסייע".

חילול שבת ודאי

מהרש"ם התיר להשכיר בית לספֵר, כיוון שאין ודאות שיחלל שבת, מפני שאפשר שישוּב בתשובה ויספר בני אדם רק בימות החול. האפשרות לחזרה בתשובה היא שיקול המצטרף לשיקולים אחרים כדי להקל. במקרהו של הספֵר, יש עוד סיבות להקל, שהרי בעל הבית משכיר לו את כל הבית, והמספרה נמצאת רק באחד החדרים. כמו כן, בעל הבית משכיר את הבית לכל ימות השבוע, ולא רק לשבת, והעברה נעשית רק בשבת.

16 שו"ת מהרש"ם, חלק ב, סימן קפד.

17 ראה הרב רמי ברכיהו "נסיעת שוטרים בשבת לצורך אבטחת אירוע הנערך במוצאי שבת" צהר לו 163 (התשע"ה).

נראה שגם מטעמים אלו, ניתן להקל. במקרהו של הספך, ידוע לשואל שהוא שוכר את הבית כדי לספר אנשים בשבתות, ואף על פי כן הקל מהרש"ם להשכיר לו בית. לעומת זאת, בלימוד ליל השבועות, אין ידוע אם ייסעו אנשים בשבת, מפני שמרבית הלומדים מתגוררים במרחק הליכה ממקום הלימוד, ולכן ודאי שניתן להתיר את הזמנת כלל הציבור ללימוד.

ודאות בריבוי איסורים

בדומה לזה, סבור אף הרב חיים סופר,¹⁸ הדין בעניין אדם שמכר טרפות לשכנו המומר ובשאלה אם המכירה אסורה מדין "מסייע". הרב סופר אומר שאין איסור בדבר, מפני שממילא המומר אוכל מאכלות אסורים, והחשש הוא רק שיגרום המוכר למומר לאכול כמות גדולה יותר של איסור, אך כל זמן שלא ברור שהדבר יביא לריבוי איסורים, ואין בזה גם משום מסית, אין איסור בדבר. וזה לשונו: "אבל אם אינו ודאי שיכפיל העבירה הגם שיש אפשרות שיוסף לחטוא ליכא בו אפי' משום מסייע ידי עוברי עבירה".

בנידון דידן, שאין ודאות שהלימוד גורם להרבות באיסורים, מפני שגם מי שנוסע בחג, אינו יודע אם היה נוסע אלמלא הלימוד ולאן היה נוסע, שיתכן שהיה נוסע אף רחוק יותר ממקום הלימוד לצורך אחר שיש בו משום חילול שבת, ייתכן שליל הלימוד גורם לו להמעיט בעשיית איסורים.

העיתוי של הסיוע למועד העברה

הרב שמואל בנימין וולף סופר¹⁹ מגדיר את איסור "מסייע" גם בדרך אחרת. הוא דן בעניין ישראל המוכר מיני בשמים, ויש להעריך שחלק מהם משמשים לצורכי עבודה זרה, ובשאלה אם הדבר מותר או שהוא אסור מדין "מסייע" או מדין "לפני עיוור". והוא מסיק שאינו עובר על לאו ד"לפני עיוור", ולא משום שהוא בגדר "מסייע". המסייע עובר על איסור רק אם העברה נעשית סמוך ממש לסיוע. אך אם הסיוע נעשה לפני האיסור, אין בזה משום "מסייע". לכן, המכירה לנכרי אינה אסורה משום "מסייע", מפני שהשימוש בבשמים כקטורת לעבודה זרה נעשה אחרי המכירה.

גם בנידון דידן, שעיתוי ההזמנה ללימוד ליל שבועות קודם הרבה לאיסור הנסיעה, שנמצא שאין זיקה ממשית ביניהם, אין בזה משום איסור "מסייע".

18 שו"ת מחנה חיים, סימן מה.

19 שו"ת כתב סופר, יורה דעה, סימן פג. לדעתו, זהו הטעם שמותר לתת מזון לפני מומר, אף על פי שידוע שלא יברך על המזון.

לאור כל מה שאמרנו לעיל, יש מקום להתיר את לימוד ליל השבועות אף מדין "מסייע". כיוון שאין זיקה ממשית בין ההזמנה ללימוד לבין ההגעה ברכב לאירוע, אין ודאות שייסעו הלומדים ברכבם ויחללו את המועד, ואין ודאות שירבו איסורים בגלל הלימוד, והעיתוי של ההזמנה מוקדם בהרבה מזמן הנסיעה.

הזמנת חילוני לסעודת שבת ולתפילת שבת

כמה מן הפוסקים דנים בשאלה הקרובה מאוד לסוגייתנו, אם ניתן להזמין אדם חילוני לסעודת שבת או לתפילת שבת, כשיש להניח שהגעתו או חזרתו כרוכות בנסיעה בשבת.

הרב משה פיינשטיין²⁰ דן בהזמנת אנשים להתפלל בשבת, כשקרוב לוודאי שכמה מהם יגיעו ברכב, ואוסר להזמין, ומוסיף גם שלא זו בלבד שהמזמינים עוברים על "לפני עיוור", הם אף עוברים על איסור "מסית". ואף על פי שאיסור "מסית" נאמר בהסתה לעבוד עבודה זרה, חילול שבת נכלל בו.

לעומתו, הרב אלישיב²¹ פוסק שאם אין זיקה בין חילול השבת לבין ההזמנה, כגון שהאורח גר במקום קרוב, ויכול להגיע למקום האירוח ברגל, מותר להזמין, אם ההזמנה עשויה לקרב אותו אל היהדות.

הרב שטרנבוך²² מתיר לאדם להזמין את הוריו שאינם שומרי תורה ומצוות לסעודת שבת בביתו, מפני שייתכן שהסעודה תקרב אותם אל היהדות, ואף מרחיב את ההיתר, ואומר שאין בזה משום "לפני עיוור", מפני שלאו "לפני עיוור" חל רק במי שמטעה את זולתו

20 שו"ת איגרות משה, אורח חיים, חלק א, סימן צט. הרב יעקב אריאל, שו"ת באוהלה של תורה, חלק ה (התשס"ט), סימן כב, אומר שייתכן לומר שגם הגר"מ פיינשטיין, לא התכוון לאיסור "מסית" כפשוטו, אלא רצה רק להדגיש את חומרת המעשה. הרב צבי רייזמן, "הזמנת מחלל שבת לסעודת שבת", אתר דין www.tinyurl.com/pggrjyp, 'טבת התשע"ב), דן בפסיקת הרב פיינשטיין ובשאלה מדוע התייחס לאיסור בחומרה רבה. הרב רייזמן אומר שאפשר שחומרה זו יסודה במאבקו של הרב פיינשטיין בתנועה הרפורמית, כפי שכתב הרב צבי שכטר בספר **נפש הרב** (התשנ"ד). עמ' רלג, בשם הרב סולובייצ'יק, שעל פי הדין, אמירה לנכרי מותרת אף באיסור מדאורייתא, אם היא לשם מצווה דרבים. יש קהילות שנהגו לאור זאת להתיר לנסוע בשבת לבית הכנסת באוטובוס עם נהג נכרי. ואולם בקהילות בארצות הברית הדבר אסור: "דכל דבר אשר בעצמותו מותר הוא, אלא שנהפך לסמל להריסת הדת, או בכלה, או במקצתה, כנסיעה במכונית ובאוטובוס בשבת, אשר נהפך מדינתנו לסמל הרפורמים והקונסרבטיבים, התיירו נסיעה לשם תפילה בבית הכנסת בשבת ויו"ט, פעולה זו הופכת להיות פעולה האסורה". לאור זאת, הרב רייזמן מבחין בין הזמנת מחלל שבת לתפילה בבית הכנסת לבין הזמנת מחלל שבת לסעודת שבת. כשהייתה המלחמה ברפורמים והקונסרבטיבים עזה, היה צורך גדול למנוע חילול שבת ברבים, אך בהזמנת יחיד, אולי אין להחמיר כל כך.

21 אשרי האיש (לעיל, הע' 15), עמ' תכא. על דעתו של הרב אלישיב ביחס לחילוני, ראה לעיל, הע' 15.

22 שו"ת תשובות והנהגות, חלק א, סימן שנה.

כדי לסייע לעצמו, וההזמנה לסעודת שבת מטרתה לקרב אותו לתורה, ולכן אין איסור בהזמנה.

הרב יעקב אריאל²³ מבחין בין הזמנת אורח ליום שבת, שהיא אסורה, לבין הזמנה לליל שבת, שהיא מותרת. ההזמנה לליל שבת מותרת, אם מציעים למוזמן בכנות מקום לישון בו, כדי שלא יחלל שבת.²⁴ ניתן להזמין את האורח ללון בלילה, ואם יחליט לחזור לביתו, הרי זו החלטתו, מה שאינו כן בהזמנה ביום השבת, שהיא כרוכה בחילול שבת ודאי. הבדל אחר בין הזמנה ליום השבת לבין הזמנה לליל שבת הוא: בהזמנה לסעודת ליל שבת, האורח אינו מחלל את השבת בשעה שהוא נענה להזמנה, אלא רק בחזרתו לביתו; ואילו בהזמנה לסעודה ביום השבת, חילול השבת מתחיל משעה שהוא מגיע לסעודה. ומוסיף הרב אריאל כי אף על פי שאסור להכשיל את האדם אפילו הכשלה עקיפה, כאן הדבר מותר "לצורך המצוה החשובה של קירוב רחוקים והצלתם מהתבוללות" [ההדגשה שלי; מ"ב].

גם הרב שלמה זלמן אויערבך, מתיר להזמין אורח חילוני לשבת מן הטעם של קירוב רחוקים, גם אם נגרמת על ידי זה עברה בעקיפין. הרב אויערבך דן בעניין יהודי שהתארח אצלו יהודי שאינו שומר תורה ומצוות ואינו מברך על המזון שהוא אוכל, אך תורם ממון רב לשיבות, והשאלה היא אם ניתן לכבד אותו במזון, אף על פי שיאכל בלי לברך. הרב אויערבך התיר את הדבר, וטעמו ונימוקו עמו. אמנם האורח עובר על איסור אכילה בלא ברכה, אך הזמנתו עשויה לקרב אותו אל היהדות ואל שומרי התורה, והתועלת בזה רבה על החיסרון שבאיסור (שו"ת מנחת שלמה, חלק א, סימן לה).

אם כן, רבים מן הפוסקים מתירים להזמין יהודי שאינו שומר מצוות לסעודת שבת, אף על פי שיתכן שייגרם חילול שבת, אך מסייגים את ההיתר בתנאים מוגדרים. ואולם הרב פיינשטיין אוסר את הדבר ואומר שהוא חמור מאוד. מכאן שכדי להתירו, דרושה סיבה טובה משמעותית.

דרכים ועקרונות להקלה בהזמנה לשבת

נוסף על ההיתר הכללי, יש פוסקים המציעים פתרונות נקודתיים המאפשרים להקל אף בשיש חשש מפני גרימה לנסיעה בשבת.

23 שו"ת באוהלה של תורה (לעיל, הע' 20). ושם מביא גם את הטעמים שהבאנו לעיל, ומוסיף שכל זמן שחילול השבת אינו ודאי, אי אפשר לתלות בהיתר, שהרי יכול להיות שיחזור בדרך אחרת, כגון ברכב של גוי.

24 המרצים המוזמנים ללימוד ליל שבועות מתגוררים בקרבת מקום או מקבלים חדר בבית מלון. ראה להלן.

הרב שלמה זלמן אויערבך מתיר להזמין אורח לסעודת שבת, אם מציעים לו בכנות להישאר כל השבת, שגם אם יחליט שלא לקבל את ההזמנה, הדבר מותר (שו"ת מנחת שלמה, חלק ב, סימן ד). ויש עוד פוסקים²⁵ הנוקטים שיטה זו. הרב זלמן נחמיה גולדברג²⁶ אומר שצריך להתחיל את הסעודה לפני השבת ולבקש מן האורח להגיע מוקדם ולהציע לו ללון במקום האירוח. פתרון זה נפסק אף על ידי הרב יעקב אריאל,²⁷ הכותב שלעתים הדרך היחידה לקרב יהודים היא דרך זו. וזה לשונו: "ואם כן, איננו צריכים לדון רק על חילולה של שבת זו אלא על החשש לחילולן של כל השבתות ואי קיומן של כל המצוות וחזרנו לסברא שהכשלה קלה בהווה עדיפה על שמד מוחלט בעתיד".

הרב פיינשטיין, אף על פי שיצא בחריפות נגד הזמנה לתפילה בשבת, מבחין בין הזמנה לבין הודעה. הוא אומר שההזמנה אסורה, אך הודעה על קיום האירוע רק ספק אסורה (שו"ת איגרות משה, אורח חיים, חלק א, סימן צט). האדמו"ר מלובביץ', בתשובתו לשאלה דומה, אומר שהמזמין צריך לפרסם כמה ימים קודם לתפילה שיש להגיע לתפילה ברגל ולא ברכב (איגרות הקודש, חלק יד, סימן תתנד).

משקלו של מבחן ההסתברות

ראינו לעיל שיש פוסקים המתירים להזמין אורח חילוני לסעודת שבת, מפני שיש בזה כדי לקרב אותו לתורה. לכאורה, ניתן ללמוד מזה אף לעניין הלימוד בליל שבועות, שהרי הוא נועד לקרב את הציבור החילוני אל היהדות והמסורת של לימוד בליל השבועות, כנהוג במסורת ישראל.²⁸

ואולם ניתן להבחין בין שני המקרים. בהזמנת יהודי לסעודת שבת, האווירה הייחודית והתחושה המשפחתית-אינטימית מקרבות את המוזמן אל היהדות, ואילו הזמנה ללימוד המוני בליל שבועות, המתקיים אחת בשנה באולמות גדולים, לא נראה שיש בכוחו להביא לקירוב הלומדים אל היהדות או לחזרתם בתשובה. מצד שני, בלימוד תורה בליל שבועות, הדגש הוא על היהדות ועל לימוד התורה, מה שאינו כן בהזמנה לסעודת שבת, שיש בה

25 אשרי האיש (לעיל, הע' 15): הרב יעקב קמינצקי אמת ליעקב (התש"ס) חושן משפט, סימן תכג, הע' 27.

26 במאמרו של הרב צבי רייזמן (לעיל, הע' 20).

27 שו"ת באוהלה של תורה (לעיל, הע' 20).

28 מאמר זה אינו עוסק בשאלת לימוד תורה לציבור שאינו דתי. הרב אברהם שרמן "הוראת תורה לאחים שאינם שומרי תורה ומצוות" תחומין יג 274 (התשנ"ב-התשנ"ג) דן בשאלה אם מותר ללמד תורה מי שאינו לומד אותה כדי לקיימה. והוא מסיק שיש שלושה סוגי לימוד תורה שלא לשמה. האחד, לימוד שמגמתו טובת הנאה חומרית או נפשית, שעליו אמרו חכמים שלעולם יעסוק אדם בתורה גם שלא לשמה. השני, לימוד תורה שמגמתו הרחבת ידע בלבד שלא על מנת לקיים אותה, ועליו נחלקו הרא"ש והרמב"ם, וההלכה היא שגם בלימוד זה יעסוק אדם, ראה ר"ן על הרי"ף, פסחים יז ע"א בדפי הרי"ף, ד"ה כאן. השלישי, לימוד תורה כדי לקנטר, שאסור ללמוד.

הזמנת חילוני ללימוד תורה בליל שבועות

דגש גם על עניינים כמו המשפחתיות והמזון הכשר וכדומה. ונשאלות שתי שאלות בעניין זה: אם יש בזה כדי להבחין בין הזמנת אורח לשבת לבין ההזמנה ללימוד בליל שבועות, ואם מבחן ההסתברות הוא הקובע.

נראה שלהבחנה זו אין משמעות לענייננו. ראשית, מפני שלא ניתן לקבוע מה מקרב יותר אל היהדות, לימוד תורה או סעודת שבת. שנית, שיקולי ההסתברות אינם בהכרח מכריעים את הפסיקה. גם בסעודת שבת, ההיתר אינו תוצאה של הערכת ההסתברות לחזרה בתשובה בעקבות הסעודה, אלא של מבט כללי ורחב על השפעת סעודת השבת על היהודי. אשר על כן, גם ביחס ללימוד התורה, לא ניתן לקבוע מה ההסתברות של השפעה ממשית, אך ודאי שיש ללימוד התורה משמעות ביחס לחשיבות שמקנה הלומד ליהדות. על כן אין במבחן ההסתברות כדי להבחין בין המקרים.

ההיתר לקרב רחוקים גם על ידי הזמנתם לשבת יסודו בחשיבות העצומה שיש לקירוב יהודים ליהדות מצד אחד, וקולת איסור "לפני עיוור" ואיסור "מסייע" מצד שני, הנזכרים לעיל. על כן, השאלה אינה הסיכוי שהזמנה ללימוד בשבועות תגרום לקירוב רחוקים ביחס להזמנה לסעודת שבת, אלא אם יש חשיבות בקיום לימוד משותף דתיים ולחילוניים בליל שבועות.

פיקוח נפש רוחני של הפרט

כאמור, יש מקום להתיר להזמין חילוני לשבת או ללימוד בליל שבועות, ולא לחשוש מפני איסור "לפני עיוור" ואיסור "מסייע" על פי העקרונות ההלכתיים שדננו בהם לעיל, אך זה רק כשיש חשיבות במעשה. על כן, השאלה שראוי לבחון אותה היא: אם יש בלימוד בליל שבועות חשיבות רבה המצדיקה אותו לאור העקרונות ההלכתיים הללו. נראה שבמצבו הנוכחי של עם ישראל, יש לקיום אירוע זה חשיבות רבה. זאת ניתן ללמוד מן ההיתר לסייע לפרט שיש לקרבו ליהדות גם אם הדבר כרוך באיסור, וממילא יש להתייחס בדרך דומה גם לציבור גדול המרוחק מן המצוות, שלימוד התורה בליל שבועות עשוי לחזק את זיקתו ליהדות.

הרשב"א נשאל בעניין מי שנודע לו שבשבת שפתו עומדת להשתמד, ופסק שאסור לו לחלל שבת כדי להניא אותה מלעשות זאת, כיוון שאין אומרים לאדם: "חטא כדי שיזכה חברך" (שו"ת הרשב"א, חלק ז, סימן רסז). ואולם התוספות פסקו שאם עשתה את הדבר בפשיעה, אסור לאביה לחלל שבת כדי להציל אותה, אך אם הלכה עם המשומד מאונס, אביה חייב להציל אותה, מפני שהכלל הוא שמותר לעבור על איסור קל כדי למנוע איסור חמור (תוספות, שבת ד ע"א, ד"ה וכי). ה"שולחן ערוך" פוסק כמו התוספות, שכדי להציל את מי

שהולכת עם משומד, מותר לצאת אפילו חוץ לשלוש פרסאות, שלדעת כמה מן הפוסקים, הדבר אסור מן התורה. ה"שולחן ערוך" אומר גם שאם האב אינו מסכים לחלל שבת עבורה, כופין אותו לנסות להציל אותה, אף אם אין ודאות שיוכל להצילה, כי די בספק זה כדי לחלל את השבת (שולחן ערוך, אורח חיים, סימן שו, סעיף יד).

הרב שמואל הלוי סגל²⁹ מרחיב את היקף החובה להציל את הבת, ופוסק שגם אם פשעה, מותר לאביה לחלל שבת כדי להציל אותה, מפני שמוטב לחלל שבת אחת כדי למנוע חילול שבתות הרבה, וכל הזריז הרי זה משובח. ומי שמתמהמה ושואל אם מותר לחלל את השבת בעניין זה, הוא בגדר שופך דמים. ואף אם יש צורך שיחללו כמה יהודים את השבת, יחללו את השבת, אף אם יש ספק שיוכלו להציל אותה.

פיקוח נפש לאומי

עד כאן עסקנו בפיקוח נפש רוחני של היחיד, אלא שנראה שהמציאות בימינו היא שעם ישראל נמצא במצב שניתן להגדירו כפיקוח נפש לאומי. אמנם הדבר נשמע כמרחיק לכת, אך אם נבחן את השפעת הניתוק של חלק גדול של עם ישראל בימינו מן היהדות, כשציבור רחב חש שאין לו קשר עם ציבור רחב אחר בעם ישראל במדינת ישראל, קל להבין שמדובר בסיכון רוחני לאומי.³⁰

אליעזר שביד³¹ עמד על תהליך הקמת המדינה ועל החשיבות בשילוב היהדות עם מוסדות המדינה. ברור שהמניע העיקרי להקמת מדינת ישראל היה הרצון להקים מקום מקלט לעם היהודי. ואולם אין די בזה. מדינת ישראל ועם ישראל זקוקים גם להנעה חיובית בדמות תרבות משותפת, שפה משותפת וסמלים משותפים. קיומו של עם ישראל במדינת ישראל כעם מאוחד אינו מובטח, אם לא נגלה את האחדות היהודית שלנו כערך בפני עצמו. ורות גביון³² טוענת בהחלטיות: "ישראל לא תוכל להיות מדינה יהודית ודמוקרטית לאורך זמן אם לא תקבל על עצמה אחריות לפיתוח הזהות היהודית של החילונים שאינם שומרי מצוות... חייבים לסייע ליהודי חילוני המעוניין בכך לפתח זהות יהודית שהוא מרגיש נוח איתה".

29 נחלת שבעה, תשובות, סימן פג. שו"ת שבות יעקב, חלק א, סימן טז, דוחה את ההיתר במי שפשעה, אך מסכים שאם פשעה באונס, יש להצילה. בעניין אחר, ר' יוסף בן משה באב"ד, בספרו מנחת חינוך, מצווה רלט, אומר שהחובה להציל מפני אבדן נפש היא חלק ממצוות "לא תעמוד על דם רעך".

30 כוונתי כאן לסכנה לזהותו היהודית של עם ישראל, אך ניתן להרחיק לכת ולטעון שסיכון זה עלול לגרום גם סיכון פיזי. המציאות והמיקום הגאוגרפי שאנו נמצאים בהם אינם מאפשרים את קיומנו בלא שנאמין בזכותנו לקיום, אם לא נאמין באחדותנו, ואם לא נאמין בשורשינו המשותפים העמוקים.

31 אליעזר שביד לקראת תרבות יהודית מודרנית (התשנ"ה), עמ' 134.

32 רון מרגולין (עורך) מדינת ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית: רבי-שיח ומקורות נלווים (התשנ"ט), עמ' 55.

אך כשבוחנים את המציאות, ניתן לראות שזיקתו של חלק גדול של הציבור החילוני אל היהדות רחוק מן המצופה ממי שחי במדינה יהודית. רבים מתארים את הריחוק של הציבור החילוני מתודעתו היהודית, התודעה שביסוד הרצון לקיים את העם היהודי. תהליך מדאיג העובר על הציבור החילוני. בתחילת הציונות, נעשה ניסיון אמתי לשוב אל עולם המקרא, בין היתר בהרחבת הוראתו בבתי הספר. ואולם ברבות הימים "ירד כוחו של התנ"ך והריחוק מכל היתר פינה את מקומו לתיעוב"³³, והיהודים חדלו מללמוד את המקרא ואת אוצרות היהדות.

ידידיה שטרן³⁴ מתאר את הריחוק של היהודי החילוני ממורשתו, והדבר בא לידי ביטוי בתחומים רבים. כך למשל במערכות החינוך אין ביטוי מתאים למורשת ישראל, אף במקום שניתן לצפות לזה, כגון בעיסוק במוסר ובערכים שהנחילו לנו אבותינו. בתחום המשפט, נקבע בחוק³⁵ שאם יש לאקונה משפטית, על השופט לפנות לעקרונות מורשת ישראל, אלא שהחוק הזה מונח כאבן שאין לה הופכין. יאיר אורון³⁶ עומד בהרחבה בסיכום מחקרו על הצורך להעמיק דווקא היום את לימודי היהדות בקרב עם ישראל על כל מגזריו. בשנים שעברו, בשנים של הקמת המדינה, די היה בגיבוש אחדות סביב ארץ ישראל והקמתה, אך היום, לאחר שמדינת ישראל בארץ ישראל היא מציאות ברורה ומוצקה, שומה עלינו להעמיק את העיסוק במורשת ישראל ובמסורתנו, אם אנו מבקשים לראות בהמשכיותה של מדינת ישראל כמדינה יהודית.

לימוד התורה בשנים האחרונות

בתקופה האחרונה, ניכרת חזרה אטית לעיסוק ביהדות בקרב הציבור החילוני.³⁷ לתופעה זו יש סיבות אחדות, כגון: משבר הקיטוב, משבר אבדן הזהות היהודית ומשבר המשכיות מורשת ישראל.³⁸ למשברים הללו עלולות להיות השפעות חמורות ומרחיקות לכת על עתידו של עם ישראל, ומשום כך הרחבת לימוד התורה היא צורך קיומי לעם ישראל.

33 ספי רכלבסקי חמורו של משיח (התשנ"ח), עמ' 259.

34 ידידיה שטרן "שניות תרבותית, שניות נורמטיבית ואמנה חברתית" אמנות בישראל 37 (התשס"ה).

35 סעיף 1 בחוק יסודות המשפט, תש"ם-1980, ס"ח 978. וראה גם יובל סיני יישום המשפט העברי בבית המשפט בישראל (התשס"ט), בדברי ההקדמה.

36 יאיר אורון זהות יהודית ישראלית: מחקר על יחסם של פרחי הוראה מכל זרמי החינוך ליהדות בת זמננו ולציונות (התשנ"ג), עמ' 166-170.

37 מיכה אודנהיימר "בחצרות האחוריות" ארץ אחרת 10 1 (התש"ס) דן בהתפשטות לימוד התורה.

38 ראה יאיר שלג הדתיים החדשים (התש"ע), עמ' 300-309, המציע ארבעה הסברים לתופעה. הראשון, התחושה הרווחת בקרב רבים שתרבות המונים החילונית משדרת ניוון תרבותי. השני, הורים לילדים שחשים שאינם מוצאים שפה תרבותית עם ילדיהם בני העשרה. השלישי, התגברות על החשש מפני כפייה דתית ואמונה והכרה באפשרות להעמיק בלימודי היהדות בלי חשש זה. הרביעי, רצח רבין העמיד את החברה הישראלית בפני המשמעות החריפה של הקיטוב ותוצאותיו מרחיקות הלכת.

ככל שילך ויגבר משבר אבדן הזהות היהודית, תגבר תופעת ההתבוללות, תגבר תופעת הפילוג בעם, תגבר הנהייה אחר תרבויות זרות, ותחמיר התרופפותו של העם היהודי. אך ככל שנעמיק בלימוד התורה בציבור הרחב, יביא הדבר לאיחוד בעם ולחיבור למסורת ולמורשת, ולהבטחת קיומו של עם ישראל.

לימוד תורה בלי מחויבות למצוות

הרב יובל שרלו³⁹ מגביל את חשיבות לימוד התורה על ידי חילוניים. הוא מציין שלימוד תורה על ידי יהודי חילוני, עקב היותו נטול יחס של קדושה למקורותינו, אינו יכול לחולל את העצמה הרגשית שיש בלימוד תורה דתי, ואינו יכול להיות גורם מרכזי בעיצוב הזהות החילונית.⁴⁰ אך נראה שהדבר אינו מפחית מחשיבות לימוד תורה משותף על ידי דתיים וחילוניים כליל שבועות ובאירועים אחרים מארבעה טעמים:

- א. דווקא טענה זו מקנה חשיבות ללימוד תורה משותף, ולא בשני בתי מדרש. לימוד שיש בו כל ההיבטים, גם של אלו הרואים בו קודש וגם של אלו הרואים בו תרבות.
- ב. גם אם תתפוס התורה מקום פחות חשוב בעיצוב הזהות היהודית, עדיין תהיה לה תרומה לתרבות החילונית.
- ג. על דרך השלילה, יצירת תרבות שאין לה זיקה למקורות היהדות תהיה לה השפעה חמורה על עיצוב החברה, מפני שעם ישראל עלול לעצב את זהותו במנותק משורשיו ומסורותיו.
- ד. הרצון לאחדות והחתיירה למניעת פילוג יש להם חלק משמעותי בתרבות הנוצרת ומרכיב של אמונה ורצון לחיים משותפים, והדבר לא ייתכן בלי שורשים ותרבות משותפים המעצבים את הזהות.

מסקנה

לאור כל זה, עולה החשיבות הגדולה לפעול כדי להביא לקירובו של עם ישראל ללימוד התורה. כאמור, הפוסקים קבעו שבשעת שמד רוחני של אדם אחד, יש לעשות כל מה

39 הרב יובל שרלו, "תרגום התורה לחילונית", אתר צהר (12.8.2013, tinyurl.com/tzohar-hiloni).

40 פרופ' ישעיהו לייבוזיץ, במאמר בעיתון הארץ מיום 25.6.1997, מסתייג מלימוד תורה על ידי חילוניים מטעמים אחרים. לדעתו, אין הציבור החילוני יכול להתחנך בחינוך יהודי המבוסס על מקורותינו, כיוון שערכי היהדות חסרי משמעות אם הם מוצגים כערכים אנושיים ולא כביטויים לדבקות באלוהים שהתבטאה במשך כל הדורות בקיום התורה, ולא רק בלימודה, והוא אף חושש מפני סילוף מקורות היהדות, כך שלמשל עלול דויד המלך להתפס כלוחם וכובש בלי להתייחס למנהיגותו על ישראל ותכונותיו הנעלות.

הזמנת חילוני ללימוד תורה בליל שבועות

שניתן כדי לקרב אותו ליהדותו. עוד קבעו שהיחס אליו צריך להיות יחס אוהב ומקרב. לזה מצטרפת העובדה שעם ישראל נמצא שנים רבות במגמת ריחוק מיהדותו, ריחוק שיש לו השפעה קשה על עתידו של העם. רבים בוחרים שלא להינשא כדת משה וישראל, ומהם שאינם נרתעים מלהינשא למי שאינם יהודים. ההתבוללות הולכת וגוברת בארץ ובעולם, ולא נכון, וגם לא ניתן, להתמודד עם תופעה זו בדרך של אכיפה. הדרך הנכונה היא להטמיע את הזיקה לשורשים היהודיים של כל יהודי ולהביא לכך שהרצון לשמור על הזהות היהודית בא מבפנים ולא נגרם על ידי כוחות חיצוניים. על כן, אין צורך להכביר מילים בדבר חשיבותו של קירוב יהודים ללימוד התורה.⁴¹ כדי לשמור על קיומו של עם ישראל במדינת ישראל, חובה עלינו לקדם את לימוד התורה המשותף ולהרחיבו לכלל האוכלוסייה, ולפעול בדרך שתסייע לכל יהודי בעם ישראל להעמיק את היכרותו עם יהדותו. עלינו לראות במשימה זו משימה עליונה, ולימוד תורה בליל שבועות הוא היסוד הראשוני ליצירת תרבות זו של לימוד משותף.

אמנם הזמנת ציבור חילוני ללימוד תורה בליל שבועות עלולה להיות מלווה בחילול החג, אולם על פי העקרונות ההלכתיים באיסורים אלו, אין איסור בלימוד בליל השבועות. לאור כל זה, נראה שיש להרחיב את מסגרת הלימוד בליל שבועות, להפיץ את לימוד התורה ולהפוך את הלימוד בחגים ובאירועים מיוחדים לנחלת הכלל במשך כל השנה.

לינת המרצים בסביבת מקום הלימוד

וראוי להעיר בעניין ההבחנה הנדרשת בין הזמנה כללית של כלל המשתתפים, שאין בה שליטה על הגעת הקהל, לבין הזמנת המרצה. כשהמרצה מגיע לאירוע בהזמנה אישית, האחראיות להגעתו מוטלת על כתפי מארגני האירוע, ונראה שחל בו העיקרון שהבאנו לעיל, שיש לסדר לו בכנות מקום ללון בו כדי שלא יחלל את המועד או השבת. על כן, מארגני אירועי "צהר" מקפידים להזמין מרצים הגרים בקרבת מקום למקום האירוע או לנים במלון סמוך למרכז הלימוד ומגיעים אליו ברגל.

41 הרב אריאל, שו"ת באוהלה של תורה (לעיל, הע' 20), דן במצוות התוכחה בדורנו ואומר שמצוות ההפרשה מאיסור כשמה כן היא, ולכן יש לבחון אותה על פי מידת הסיכוי למנוע את האיסור. ואם אין סיכוי כזה, אין מצווה לעשות זאת. על כן, בדורות הראשונים, שכל העם קיים את המצוות, למעט יחידים, הייתה מצווה בכוח להפריש מאיסור. ואולם היום, שרבים טועים, ובמציאות של ימינו, אין סיכוי להפריש בכוח. להפך, הדבר עלול להביא להקשחת עמדות והתנהגות של להכעיס, ו"אין שום מצווה להפוך אדם ממומר לתיאבון למומר להכעיס". לכן בנידוננו, אין מקום להוכיח את מי שנוסע בשבת, מפני שאין בזה תועלת, ורק עלול להיגרם הנזק עקב התוכחה. אך יש לדרבן אותם להעמיק בלימוד התורה, מפני שייכתנו השפעות חיוביות ללימוד. וראה שו"ת רדב"ז, סימן קפז, שאף על פי שהחמיר בעניין הקראים, וראה בהם כופרים ולא אנוסים, כתב שמנהיג הדור צריך להיות מתון ולקרב אותם.

סיכום

הזמנת חילוניים ללימוד בליל שבועות מעלה שאלות הלכתיות אחדות. האיסורים האפשריים הם "לפני עיוור" ו"מסייע", אך לדעת רוב הפוסקים, התנאים לאיסורים אלו אינם חלים על הלימוד בליל שבועות מכמה טעמים, כגון הזיקה העקיפה בלבד בין הלימוד לבין חילול החג.

הראינו לעיל שהרבה מן הפוסקים מקנים חשיבות עצומה לקירוב עם ישראל ליהדותו, וממילא לקיום ליל לימוד תורה לציבור שאינו שומר תורה ומצוות.

בלימוד התורה בליל שבועות המאורגן על ידי "צהר", אין במתחם הלימוד חילול שבת או חג, והמרצים מתגוררים בבתי מלון בקרבת מקום הלימוד. לשמחתנו, אלפים רבים של יהודים פוקדים את מרכזי הלימוד, מעמיקים את ידיעתם בתורה ומתקרבים אל יהדותם.

יהי רצון שנזכה להמשיך בהרחבת מעגל לומדי התורה בעם ישראל.